

Kulturhistorisk inventering

ENVIKENS KYRKA

Envikens socken, Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2018:3

Svenska kyrkan

 **Dalarnas
museum**

Kulturhistorisk inventering

ENVIKENS KYRKA

Envikens församling
Envikens socken, Falu kommun
Dalarnas län

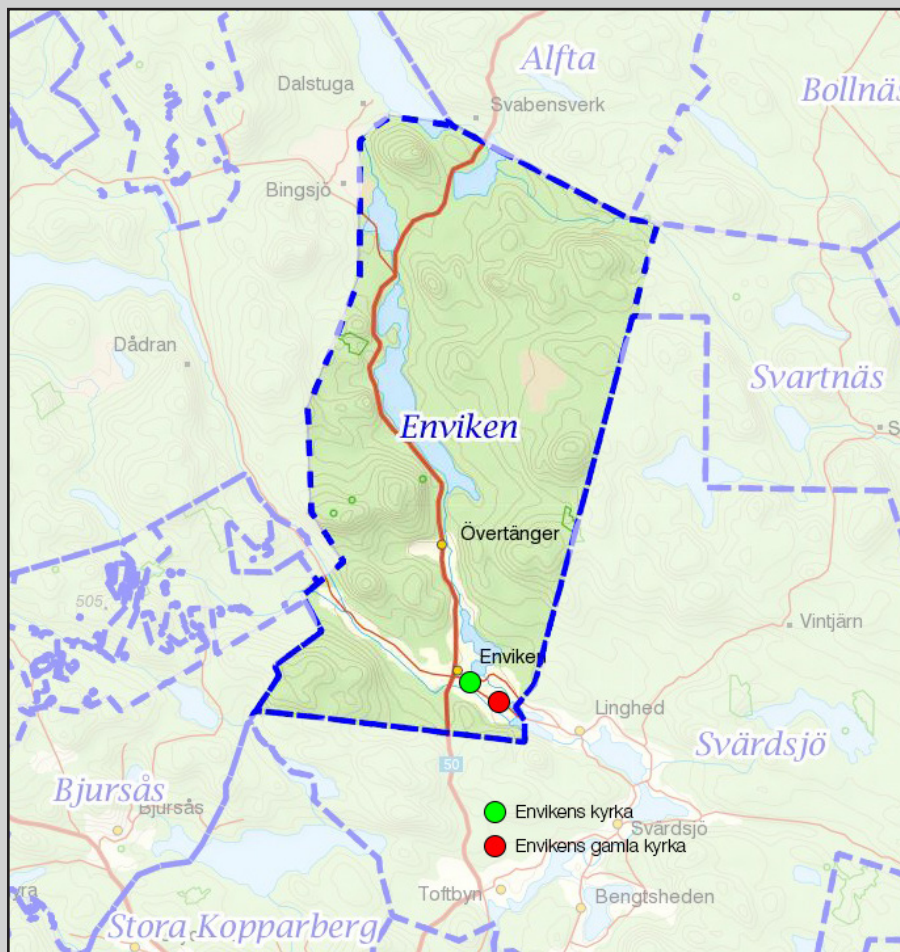
Antikvarisk rapport 2018:3
Dnr: 16/15

FÖRFATTARE: Adam Moll

Foton: Där inget annat anges är foton tagna av
Adam Moll och Simon Langwagen, Dalarnas museum

INNEHÅLL

INLEDNING.....	7
Bakgrund.....	7
Syfte.....	7
Mål.....	7
Användningsområden.....	7
Rapportens upplägg.....	7
Process och metod.....	8
Kulturhistoriskt värde.....	8
 HISTORIK OCH UTFORMNING.....	11
Kyrkomiljön.....	12
Exteriör.....	13
Interiör.....	13
Kronologi.....	14
 KULTURHISTORISK VÄRDERING.....	15
 KÄLLOR.....	18

Geografi

I Enviksbyn byggdes 1671 en träkyrka. Byggnationen saknade tillstånd men fick sådant retroaktivt 1673. Det område som i dag motsvarar Envikens socken erhöll därefter en viss självständighet men det var först 1849 som Enviken de jure blev en kapellförsamling med egen präst och prästgård. Området blev ett eget pastorat med kyrkoherde 1864, och året innan hade Enviken bildat en egen landskommun. Jordebokssocken blev dock Enviken först 1888 genom en utbrytning från Svärdsjö socken. Centrum för socknen kom mer och mer att förflyttas från Enviksbyn till Rönndalen där till slut både prästgård, kyrkogård och kommunalhus fanns. Detta i kombination med att Envikens gamla kyrka var svåruppvärmd föranledde en önskan från församlingen att bygga en ny kyrka i Rönndalen.

Envikens kyrka skyddas som kyrkligt kulturminne genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet enligt kulturmiljölagen 4 kap. 3 §.

INLEDNING

Bakgrund

På uppdrag av Västerås stift har Dalarnas museum genomfört en inventering av Envikens kyrka. Fältarbetet genomfördes under sommaren 2017 av byggnadsantikvarie Adam Moll och yrkespraktiserande antikvarie Simon Langwagen från Uppsala universitet Campus Gotland. Den här inventeringen är en del av det större stiftsprojektet *Moderna kyrkor i Dalarna*, vars syfte varit att inventera kyrkobyggnader som ägs av Svenska kyrkan i Dalarnas län och som uppförts under perioden 1930–1981. Liknande inventeringar har även utförts i de delar av Västerås stift som ligger i Västmanlands och Örebro län.

Moderna kyrkor i Dalarna är en del av projektet *Dalamodernismen* som syftar till att översiktligt dokumentera och kulturhistoriskt karaktärisera och bedöma byggnader och bebyggelsemiljöer i Dalarna uppförda under perioden 1930-1980. Projektet genomförs av Dalarnas museum.

Projektet är även en fortsättning på projektet *Västerås stift – moderna kyrkor*.

Syfte

Inventeringens syfte har varit att identifiera och översiktligt dokumentera kyrkobyggnaden och dess kulturhistoriska värden. Vidare har syftet även varit att belysa de moderna kyrkomiljöerna som en del av det moderna samhällets framväxt och förändring.

Mål

- Att genom samverkan öka kunskapsnivån och medvetenheten av Svenska kyrkans moderna bebyggelse och miljöer i Dalarnas län, Västerås stift.
- Genom att sprida kunskapen om modernismens kyrkobyggande öka känslan av delaktighet i det kyrkliga kulturarvet.
- Att öka kunskapen och förståelsen för det moderna kyrkobyggandets gestaltning, arkitektoniska uttryck och kulturhistoriska värde.
- Att förstå hur de teologiska förändringarna och demokratiseringen av liturgin har påverkat synen på kyrkorummet och dess gestaltning och arkitektur.
- Att skapa ett underlag för planering av underhåll och förvaltning av kyrkobyggnaderna.

Användningsområden

Stift, länsstyrelse, och förvaltare får bättre överblick och beslutsunderlag för att i handläggning och förvaltning värna de kulturhistoriska värdena i de moderna kyrkorna. Underlaget är av vikt vid exempelvis större och mindre vårdinsatser, ombyggnationer och avyttring.

Genom en större kunskap och medvetenhet om modernismens kyrkobyggande, dess uttryck, kvalitéer och kulturhistoriska värden, skapas möjligheter till att bättre hävda deras specifika värden och få till stånd underhåll som tar till hänsyn dessa.

Rapportens upplägg

I rapportens huvuddel redovisas det bakomliggande arbetet, en historik över byggnadens tillkomst och förändringar samt en övergripande kulturhistorisk värdering av byggnaden i sin helhet. Som bilagor finns beskrivningar av alla rum i byggnaden, huvudsakligen redovisade i tabellform. I tabellerna är enskilda byggnadsdelar beskrivna och värderade.

I mitten av korets kassettak sitter en treenighetssymbol.

Process och metod

Inventeringen började med arkivstudier i kyrkoarkiven. Arkivunderökningarna har varit en stor del av arbetet, för att titta på de handlingarna som berört byggnadernas tillkomst och förändringar. Större delen av arkivhandlingarna finns på Uppsala landsarkiv, ULA. Omfattningen på handlingar för de olika kyrkorna varierar kraftigt, från att vara näst intill obefintligt till att vara mycket omfattande. Materialet har sedan sammanställts till denna rapport.

Efter arkivstudierna vidtog inventeringsarbete i fält där varje kyrka dokumenterades i ord och bild rum för rum. Efter fasen med dokumentationsarbete och historiska efterforskningar bearbetades det insamlade materialet i en värderingsprocess som utgår från den arbetsprocess som beskrivs i Axel Unnerbäck's *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse*, tillsammans med tankegods från Riksantikvarieämbetets *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval*. Begreppsvärlden som används i Unnerbäcksmetoden beskrivs närmare i Bilaga 1.

Alla moment i arbetsprocessen har genererat rapportmaterial, och själva rapportskrivningen bestod främst i att sammanställa de olika pusselbitarna. Arbetsprocessens sista moment var layout samt kart- och bildredigering.

Kulturbistoriskt värde

En kulturbistorisk värdering går ut på att fastställa varför en kyrkobyggnad eller motsvarande miljö är värdefull för samhället idag. En kulturbistorisk värdering utförs vanligen genom att en byggnadsantikvarie metodologiskt undersöker byggnadens kvaliteter och egenskaper, sätter in dem i ett större sammanhang och förklarar hur byggnaden är värdefull och varför. Genom att utgå ifrån en värderingsmetod som är väl förankrad inom kulturarvssektorn blir resultaten av värderingen jämförbara med andra liknande värderingar och kan ligga till grund för hållbara beslut om en byggnad eller miljö. En metodologiskt utförd kulturbistorisk värdering är öppen för kritisk granskning eftersom den är möjlig att återskapa. Detta är en förutsättning för hållbar kulturmiljövård.

Kyrkorummet är ljus och luftigt. Fönster saknas på norrväggen, enligt medeltida tradition.

Den kulturhistoriska värdering som återfinns i slutet av rapporten har genomförts med utgångspunkt i den metod för kulturhistorisk värdering som återfinns i Axel Unnerbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (Riksantikvarieämbetet, 2003). Metoden har kompletterats med tankegods från *Plattform kulturhistorisk värdering och urval* (Riksantikvarieämbetet, 2015). Den kulturhistoriska värderingen bygger på kunskap och information som är utspridd i hela den kulturhistoriska dokumentationen, både i de bifogade tabellerna och i rapportdelen.

Ett centralt begrepp för den kulturhistoriska värderingen är *kulturhistoriskt värde*. I denna rapport används begreppet för att beskriva två olika kategorier av värden: *dokumentvärden* och *upplevelsevärden*.

En byggnad som har dokumentvärden bär på viktig information om det förflutna. Syftet med att värna dokumentvärden är att bevara källor till historisk kunskap som kan bidra med ökad förståelse för människans livsvillkor i skilda tider – inklusive vår egen tid. Byggnader med höga dokumentvärden kan erbjuda kunskap om historiska skeenden och berättelser som anses särskilt relevanta för samhället.

En byggnad som tillskrivs upplevelsevärden bär på kvaliteter och egenskaper som en betraktare med sina sinnen upplever och reagerar på. En byggnad av mycket hög hantverksmannamässig kvalitet kan exempelvis upplevas som vacker – ett estetiskt upplevelsevärde. Gamla byggnader som använts av många människor kan vara viktiga minnesmärken och utgöra en viktig aspekt av grupper eller individers identitet – ett socialt identitetsvärde.

Byggnadens sammantagna kulturhistoriska värde utgår från en sammanvägning mellan dokumentvärden, upplevelsevärden och vissa förstärkande egenskaper så som pedagogisk användbarhet, autenticitet, sällsynthet och representativitet. Alla värden som tillskrivits kyrkobyggnaden förklaras i sitt sammanhang i den kulturhistoriska värderingen. Ett sådant förfarande underlättar förståelsen för värderingen och gör det möjligt att granska den vetenskapligt.

Stigningen mellan gapskullen och tornrummet ovanför är så brant att en wienertappa, eller spartrappa, byggs.

Vid trappan upp till gapskullen finns dekor av fiskar i järn.

Ljuskronorna är särskilt formgivna för kyrkan.

Redan på en av Sven Ahlboms skisser från 1932 var kyrkans huvuddrag uttänkta. Källa: ULA

HISTORIK OCH UTFORMNING

Historik, utformning och kronologi delvis hämtade från Hammarskiöld, Rolf, *Kulturbeskrivning, Envikens nya kyrka*, 2006.

Vid en prostvisitation 1885 konstaterades att Envikens gamla, timrade kyrka var i dåligt skick. Församlingen aviserade då målsättningen att bygga en ny kyrkobyggnad på annan plats och började insamla medel därtill. Kyrkan övergavs vintertid 1921 och gudstjänsterna flyttade flyttades till kommunalhuset i Rönndalen. Den 17 december 1925 antog kyrkostämman ett program för att demontera, flytta och återuppföra den gamla träkyrkan i Rönndalen, två kilometer nordväst om kyrkbyn. Där fanns sedan tidigare församlingens prästgård och begravningsplats, invigd 1880. Men beslutet överklagades till Länsstyrelsen, som upphävde detsamma. Den definitiva vändningen i frågan kom då församlingen 1927 tog emot kronolänsman Richard Rubenius donation på 10 000 kr, avsedda att underhålla den gamla kyrkan, med villkoret att den inte flyttades. Följden blev att församlingen återgick till sin gamla idé att bygga nytt. Arkitekt Sven Ahlbom hade 1933 upprättat nybyggnadsritningar, vilka stadfästes av Kungl. Maj:t 12 oktober 1934. På grund av andra världskriget och statliga regleringar fördröjdes dock byggstarten i över tjugo år.

Först den 1 september 1956 togs första spadtaget i Rönndalen. Bygget skedde med moderna material, fast i en historisk stil som var ur tiden – eftersom ritningarna var över 20 år gamla. Grunden göts av betong och på denna uppfördes dubbla murar av tegel i kryssförband. Helt jämna murytor undveks, i enlighet med arkitektens påbud ”att

SKISS TILL NY KYRKA ENVIKEN.

SITUATIONSPÄN

Arkitektens skiss till kyrkans placering. Observera en tilltänkt hembygdsgård direkt väster om kyrkan. Källa: ULA

den färdigputsade ytan får den karaktär som exempelvis kan iakttagas i gamla putsade gråstenskyrkor”. Av samma skäl sattes en sockel av gråsten i oregelbundet förband. Fasadputsen slogs med grovt bruk som bearbetades till ”livlig, omväxlande yta”. Rundbågiga fönster med blyinfattat glas togs upp på sydsidan, medan den norra enligt mönster från våra tidigaste kyrkor blev helt fönsterlös. Närmast under takfoten murades en dekorativ tegelfris. De branta takfallen var en annan medeltida influens, däremot inte skiffertäckningen (fast visuellt påminner den om tjärade spån). Tornet placerades i nordost, med raka murar och en skifferklädd kupol, vars form anknyter till 1700-talets kyrkor.

Kyrkorummet består av ett långhus och ett kor, täckta med plana trätak. Takbjälkarna bilades av grova stammar från Envikens prästskog och ströks med en linoljebaserad lasyr i grå och rödbruna nyanser. Väggarna slappputsades grovt och revs av med kvast för att få en önskad, rustik yta. I gångarna lades golv av hårdbränt tegel med cementfogar. Koret status markerades med en avskiljande triumfbåge och ett kassettak laserat i starka kulörer. Konstnären Nils-Aron Berge utformade altarskåpet, uppbyggt efter medeltida mönster, men allting i betydligt kraftigare dimensioner. Berge svarade även för dekorationsmålningar i vapenhuset och på gapskullen. Eftersom Berge avled i en trafikolycka 1962 innan altarskåpet hunnit tillverkas så fick konstnären Sigrid Wählin utföra skåpet efter hans skisser och modeller. För smidesdekorationerna svarade smeden Erik Wrangé. I kommunalhusets källare installerades en panncentral, varifrån kulvertar drogs till kyrkan som utrustats med golvvärme. Biskop John Cullberg invigde kyrkobyggnaden 2 juni 1957. Året efter invigdes den 17-stämmiga orgeln, byggd av Olof Hammarberg i samråd med arkitekten Sven Ahlbom.

En inre restaurering skedde 1986, utan att kyrkorummets ursprungliga gestaltning förändrades. 2003 genomgick tornet en yttre renovering, då skiffertäckningen lades om och fasaderna kalkavfärgades i en något mer gulaktig nyans än den ursprungliga KC-färgen. Avfärgningen gjordes om 2006, med silikatfärg.

Kyrkomiljön

Envikens nya kyrkplats ligger på en höjd, omgiven av öppet odlingslandskap och med utsikt mot Klockarsjön i nordost. Vid den asfalterade planen framför kyrkan ligger även församlingshemmet, knuttimrat och falurött, uppfört åren 1911–13 som kommunalhus. Från planen leder en grusad väg rakt mot prästgårdens gulreveterade huvudbyggnad, uppförd 1848. Den flankeras av två flyglar som bland annat rymt bryggshus, källarsvale och enklare bostad.

Kyrkogården sydost om kyrkan invigdes 1880 av kyrkoherde J A Timm och har successivt utvidgats. Vid infarten finns ett gravkapell, uppfört 1884 men ombyggt till nuvarande utseende 1924–25, enligt ritningar av pastor Ruben Gustafsson i Svabensverk. Denne svarade också för kapellets alltjämt befintliga altaruppsats.

Det upphöjda koret med altarskåpet av Nils-Aron Berge och Sigrid Wåhlin. Ljuskronorna formgavs av Bertil Brisborg

Exteriör

Kyrkobyggnaden omfattar ett långhus med högre, skiffertäckt sadeltak, mot söder ett vapenhus med valmat tak och i nordost ett torn med skifferklädd kupol i två avsatser. Betonggrunden döljs bakom en sockel av ljusgrå granit. Fasaderna är putsade med grovt kalkcementbruk, med en ojämn, "medeltida" yta, samt avfärgade med KC-färg. Utmed takfoten löper en dekorativ tegelfris. Stora korsblinderingar pryder vapenhuset och östra gaveln. På södra långsidan finns tre rundbågiga fönsteröppningar med bruna snickerier och blyinfattat nyantikglas. Västra portalen med pardörr och runt överljusfönster omsluts av en valvbåge. Vapenhuset i söder har en utstickande portal, rundbågig och täckt med kopparplåt. Dörren är klädd med liggande, profilerad panel och dekorativt, svartmålat smide. Innanför västra ingången följer ett litet vindfång, med kalkstensgol. Vapenhuset i söder har en takpanel med målad färggrann dekoration och golvtegel lagt i fiskbensmönster.

Interiör

Kyrkorummets långhus är täckt av ett plant tak, buret av öppna bjälkar som med järnstänger förankrats i takstolarna. Bjälkarna är laserade i grå nyans, med mellanliggande råspontad panel i rödbrun. Väggarna har slammats, rivits med kvast och avfärgats vita. Fönsterbänkarna sluttar brant och är belagda med mejslad kalksten. I gångarna ligger lackat tegel i rutmönster och under bänkarna en gråstrimmig linoleummatta. Bänkinredningen är öppen, med rektangulära gavlar utförda av kvistfritt virke, laserat i gulgrå och rödbruna nyanser. De sju stora ljuskronorna i järn och mässing är formgivna av Bertil Brisborg vid NK enkom för detta rum och sägs efterlikna gotiska tornspiror.

Läktaren i väster vilar på mörkblå betongkolonner. Barriären av laserad furu har rektangulära, mörkgrå fyllningar och ljusare ramlistor. Orgelns fasad är plan, med enkelt profilerade lister, för övrigt ingen dekor. På norra sidan, inom tornets murar, finns en liten läktare/gapskulle, med gotisk spetsvalvbåge och spegelindlad barriär. Bakom gapskullen finns en samlingssal för sammanträden och undervisning.

Koret ligger tre trappsteg högre än kyrkorummet, avskilt med en triumfbåge. Golvet här är belagt med polerad grå kalksten. Taket indelas i kassetter som strålar samman mot treenighetens symbol. Altaret är till sin bakre del tegelmurat och har framtill fyra pilastrar av cederträ, vilka uppbär en tjock altarhäll av kalksten. Även knäfallen framför är utförda i cederträ. Ovan altaret sitter ett stort, djupt altarskåp, vars utvändiga målningar framställer Kristus och apostlarna. Altarskåpets rikt förgyllda insida upptas av rejält tilltagna träskulpturer. Inbyggd i triumfbågens norra sida är predikstolen, tegelmurad och putsad gråvit, med överliggare av trä. Baldakinen ovan predikstolen har likadana kassetter som i korets tak. På sidan om predikstolen finns murade nischer dekorerade med konstsmide.

Formen och karaktären på kyrkans långhus är nogga utformad för att skapa en medeltida uttryck.

Kronologi

Årtal:	Händelse:	Källa:
1933	Arkitekt Sven Ahlbom upprättar nybyggnadsritningar. De godkänns av Kungl. Maj:t 1934.	ULA
1936	Kostnaderna visar sig överstiga det som kyrkostämman godkänt. Projektet läggs vilande.	ULA
1956–57	Nybyggnation enligt justerade ritningar från 1933. Arkitekt: Sven Ahlbom. Utsmyckning: konstnären Nils-Aron Berge (delvis postumt) målarmästare Eric och Olle Alm samt konstsmiden Erik Wrangle.	ULA
1958	17-stämmig orgel från Olof Hammarberg i Göteborg installeras. Invgång sker den 5 oktober 1958. Orgelfasaden utformas i samråd med kyrkans arkitekt Sven Ahlbom.	ULA
1964	Fuktskada i golvet under bänkarna. Kyrkans byggmästare S.O. Asplunds byggnadsaktiebolag och församlingen diskuterar lösningar.	ULA
1968	Altarskåpet levereras till kyrkan. Nils-Aron Berge som var den ursprungliga konstnären omkom i en trafikolycka innan han hunnit utföra altarskåpet, så istället togs arbetet över av konstnären Sigrid Wählin som arbetat nära Berge. Hon utför skåpet efter Berges skisser och modeller under 1967 och skåpet kommer till kyrkan året därpå.	Dalarnas museums arkiv
1986	Inre restaurering: snickerierna bättras och väggarna rengörs.	Ahlberg
2003	Skiffertäckningen på tornets tak omläggs. Alla plattor tas ner, nytt underlag av plywood och papp läggs över befintligt. Skifferplattorna läggs tillbaka. Nya koppardetaljer (rännal med mera) monteras på sakristians tak. Tornet kompletteras med snöräcken, hänggränna och två stuprör. Tornets fasader tvättas rena från rödalger och kalkavfärgades (Sto kalkfärg NCS 0502Y) Kulören uppfattades vid slutbesiktningen som något gulare än den befintliga på långhusets fasader.	Dalarnas museums arkiv
2006	Eftersom kalkfärgen från 2003 på flera ställen frusit bort p.g.a. bristfälligt underlag renoveras tornfasaden än en gång. Befintliga färgskikt blåstras bort och en ny silikatfärg påförs.	Dalarnas museums arkiv
2007–08	Tyget på knäfallen byts ut mot ett nytt likadant. Nya skyddsräcken i järn monteras på gapskulle och orgelläktare.	Dalarnas museums arkiv

Exteriören är försedd med blinderingar och andra arkitektoniska detaljer som efterliknar medeltida byggnadskonst.

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Det finns flera företeelser med Envikens kyrka som ger den ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Den främsta företeelsen är byggnadens arkitektur. Envikens kyrka var en av flera i Dalarna som ritades under 1930-talet i en återblickande och historiserande stil. Fors kapell (1936) och Vansbro kyrka (1935), båda av Magnus Dahlander, byggdes i en stil som delvis hämtat inspiration från gamla bergslagskapell medan Söknäs kyrka (1939) mer påminner om en liten medeltida kyrka. Envikens kyrkas medeltidsarkitektur är emellertid den mest genomarbetade historiserande kyrkan från den modernistiska perioden i Dalarna. Arkitekten vann sig om att efterlikna medeltida karaktärsdrag såsom putsens yta, utseendet på grunden och avsaknaden av norrfönster, såväl som att ge byggnaden en medeltida form. Att detta gjordes under 1930-talet, och slutfördes på 1950-talet, berättar en alternativ historia om hur arkitekturen i Sverige tedde sig under 1900-talet. Därför har byggnaden ett högt arkitekturhistoriskt värde.

Arkitektens noggrannhet gällande helheten och detaljerna har skapat en kyrkobyggnad som ger besökaren en särskild upplevelse av att möta medeltiden sedd med 1950-talets ögon. Eftersom den arkitektoniska gestaltningen är så väl genomförd har byggnaden ett mycket högt arkitektoniskt värde.

Att drygt tjugo år gamla ritningar användes när byggnaden uppfördes på 1950-talet ger den ett högt samhällshistoriskt värde eftersom det visar att tidlösa kyrkobyggnader uppfördes parallellt med att samhället genomgick några av de mest omfattande och snabba förändringarna dittills. Även om statskyrkan också förändrades under perioden, så tyder det på att den som institution värderade stabilitet och tradition högre än övriga samhället.

Företeelsen att ha en torn- och sakristieutbyggnad med gapskulle, samlingssal och egen entré har ett samhällshistoriskt värde eftersom den illustrerar hur församlingsarbetet formaliserades under 1900-talet med särskilda lokaler i kyrkan vigda åt bland annat konfirmandundervisning. Detta i sin tur hänger ihop med hur prästrollen professionaliserades när den omvandlades från att vara en livsuppgift som utfördes dygnet runt, både hemma och borta, till att bli ett yrke som utövades på en arbetsplats under särskilda arbetstider. Gestaltningen av utbyggnaden har ett

En inbjudande trappa leder upp från kapprummet till gapskullen och samlingssalen.

arkitektoniskt värde eftersom den på ett effektivt och harmoniskt vis förenat nya funktioner och behov.

I kyrkorummet präglas en stor del av karaktären av de ovanliga ljuskronorna, som specialtillverkades för kyrkan. Ljuskronornas utformning är mycket speciell och har ett konstnärligt värde.

Kyrkobyggnadens kvalitet är mycket hög. Valen som gjorts beträffande material och utformning är medvetna och omsorgsfulla. På grund av sin oförändrade karaktär är autenticitetsgraden hos kyrkan mycket hög.

Sammanfattningsvis har Envikens kyrka ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Huvudmotivet är kyrkans höga arkitekturhistoriska värde, och ytterligare grundmotiv är dess höga samhällshistoriska och arkitektoniska värde. Förstärkande motiv är mycket hög kvalitet och autenticitet.

Altarskåpet, utfört efter Nils-Aron Berges modeller och skisser av Sigrid Wåhlin.

I ett av tornets hörn sitter en sten med naturligt fågelbad.

2005 vann Enviken utmärkelsen Årets kyrktupp.

KÄLLOR

Otryckta källor

Dalarnas museums arkiv

Hammariskiöld, Rolf, *Kulturbistorisk karakteristik, Envikens nya kyrka*, 2006

Uppsala landsarkiv, Envikens kyrkoarkiv, SE/ULA/10216

Tryckta källor

Ahlberg, Hakon, *Dalarnas kyrkor i ord och bild*, Kronvall information i samarbete med Västerås stifts information, Falun, 1996

Génétay, Cissela & Lindberg, Ulf, *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval [Elektronisk resurs] : grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2014

Garmo, Sune, *Envikens kyrka*, Västerås stifts kyrkoberivningskommitté, Stockholm, 2009

R.B., ”Tvenne kyrkobyggen i väntan”, i *Västerås stiftsblad*, nr 4 1940, Västerås stiftsråd, Västerås, 1940

Unnerbäck, R. Axel, *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse [Elektronisk resurs]*, Riksantikvarieämbetets förl., Stockholm, 2002

<http://www.raa.se/publicerat/9789172096073.pdf>

